

ISSN (Print)2616-6887
ISSN (Online) 2617-605X

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES.
TURKOLOGY Series

Серия **ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ.**
ТЮРКОЛОГИЯ

№ 4 (129)/2019

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2019
Nur-Sultan, 2019
Нур-Султан, 2019

Бас редакторы: **Нургазина Р.А.**

с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Нечаева Е.Л.**, с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Ахметжанова Л.К.**, т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Қазақстан (халықаралық қатынастар)

Редакция алқасы

- Абжаппарова Б.Ж.** т.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Авдеева О.А. с.ғ.д., доцент, Лойола университеті, Чикаго, АҚШ (саяси ғылымдар)
Азмуханова А.М. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Әбдуалиұлы Б. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Әлібекұлы А. ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Әлиева С.К. т.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Барсуков А.М. с.ғ.к., доцент, Сібір басқару институты, ХШЖМҚРА филиалы (саяси ғылымдар)
Бирюков С.В. с.ғ.д., проф., Кемерово мемлекеттік университеті, Кемерово, Ресей (саяси ғылымдар)
Габдулина Б.А. т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Дәркенов К.Г. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Дүйсембекова М.К. с.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Жолдасбекова А.Н. с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Зимони Иштван проф., Сегед университеті, Сегед, Венгрия (түркітану)
Ибраев Ш. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Ирфан Шахзад PhD, Саяси зерттеулер институты, Исламабад, Пәкістан (халықаралық қатынастар)
Каиржанов А.К. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Кайыркен Т.З. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Кожирова С.Б. с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Конқобаев К. ф.ғ.к., проф., Түркі академиясы халықаралық ұйымы, Нұр-Сұлтан (түркітану)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Ланко Д. А. с.ғ.к., доцент, Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей (саяси ғылымдар)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердам университеті, Амстердам, Нидерланды (халықаралық қатынастар)
Мандана Тишеяр PhD, Алламе Табатабаи университеті, Тегеран, Иран (халықаралық қатынастар)
Невская И.А. ф.ғ.к., проф., Гете атындағы университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (түркітану)
Нұрбаев Ж.Е. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Пунит Гаур PhD, проф., Нью-Дели университеті, Нью-Дели, Индия (аймақтану)
Пауло Ботта PhD, проф., Ла-Плата ұлттық университеті, Ла-Плата, Аргентина (саяси ғылымдар)
Рыстина И.С. PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Сейит Али Авджу PhD, Ыылдырыма Бөзюит университеті, Анкара, Түркия (аймақтану)
Сомжүрек Б.Ж. т.ғ.к., доцент, Astana International University, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (халықаралық қатынастар)
Тәштемханова Р.М. т.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Шаймердинова Н.Г. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 307 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген: Ә.С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген. 25.05.18 ж. № 17125-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 25 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-432)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief: **Roza Nurtazina**
Doctor of Political Sciences, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Deputy Editor-in-Chief: **Yelena Nechayeva**, Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Deputy Editor-in-Chief: **Leila Akhmetzhanova**, Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)

Editorial board

Bekzhan Abdualiuly	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Bibikhadisha Abzhapparova	Doctor of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Aiman Azmukhanova	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Akzhigit Alibekuly	Can. of Philology, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Saule Aliyeva	Can. of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Ol'ga Avdeeva	Doctor of Political Sci., Assoc.Prof., Loyola University, Chicago, USA (political science)
Aleksandr Barsukov	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., Siberian Institute of Management, Branch of RANEP, Russia (political science)
Sergey Biryukov	Doctor of Political Sci., Prof., Kemerovo State University, Kemerovo, Russia (political science)
Bagysh Gabdulina	Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Kurmangali Darkenov	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Maira Dyussebekova	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Shakir Ibrayev	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Irfan Shahzad	PhD, Institute for Political Studies, Islamabad, Pakistan (international relations)
Abai Kairzhanov	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Tursynkhan Kaiyrken	Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Kadyraly Konkobayev	Can. of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Svetlana Kozhirova	Doctor of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Danagul Kopezhanova	PhD, Assoc. Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Dmitrij Lanko	Can. of Political Sci., Assoc.Prof., St Peterburg University, Saint Petersburg, Russia (political science)
Laszlo Maracz	PhD, Prof. Amsterdam University, Amsterdam, Netherlands (international relations)
Mandana Tisheyar	PhD, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (international relations)
Irina Nevskaya	PhD, Goethe University, Germany, Frankfurt am Main (turkology)
Zhaslan Nurbayev	Can. of Historical Sci., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Aigerim Ospanova	PhD, Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Punit Gaur	PhD, Prof. University of New Delhi, New Delhi, India (regional studies)
Paulo Botta	PhD, Prof., National University of La Plata, La Plata, Argentina (political science)
Indira Rystina	PhD, L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Seyit Ali Avcu	PhD, Yildirim Beyazit University, Ankara Turkey (regional studies)
Baubek Somzhurek	Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., Astana International University, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Raihan Tashtemkhanova	Doctor of Historical Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Nurila Shaymerdinova	Doctor of Philology, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Akbota Zholdasbekova	Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (international relations)
Alua Zholdybalina	PhD, Assoc.Prof., Kazakhstan Institute for Strategic Studies, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Zimonyi Istvan	Prof., University of Szeged, Szeged, Hungary (turkology)

Editorial address: 2, Satpayev str., of. 307, Nur-Sultan city, Kazakhstan, 010008.

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-432). E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Responsible secretary, computer layout: Aliya Zhumatayeva

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 17125-Ж from 25.05.2018

Periodicity: 4 times a year. Circulation: 25 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-432)

Главный редактор: **Нуртазина Р.А.**
д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)
Зам. главного редактора: **Нечаева Е.Л.**, к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(полит. науки)
Зам. главного редактора: **Ахметжанова Л.К.**, к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан (международные отношения)

Редакционная коллегия

Абдуалиулы Б. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Абжаппарова Б.Ж. д.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Авдеева О. А. д.полит.н., доцент, университет Лойола, Чикаго, США (полит.науки)
Азмуханова А.М. к.ист.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международные отношения)
Алибекулы А. к.ф.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Алиева С.К. к.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ.отношения)
Барсуков А. М. к.полит.н., доцент, Сибирский институт управления – филиал РАНХиГС, Новосибирск, Россия (политические науки)
Бирюков С.В. д.полит.н., проф., Кемеровский государственный университет, Кемерово, Россия (полит. науки)
Габдулина Б.А. к.ист.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Даркенов К.Г. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Дюсембекова М.К. к.полит.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдыбалина А.С. PhD, доцент, Казахстанский институт стратегических исследований, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Жолдасбекова А.Н. к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Зимони Иштван проф., Сегедский университет, Сегед, Венгрия (тюркология)
Ибраев Ш. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Ирфан Шахзад PhD, Институт политических исследований, Исламабад, Пакистан (международ. отношения)
Каиржанов А.К. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Кайыркен Т.З. д.ист.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Кожирова С.Б. д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Конкобаев К. к.ф.н., проф., Международная Тюркская академия, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Копежанова Д.Е. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Ланко Д. А. к.полит.н., доцент, Санкт-Петербургский гос.университет, Санкт-Петербург, Россия (полит.науки)
Ласлу Марац PhD, проф., Амстердамский университет, Амстердам, Нидерланды (международ. отношения)
Мандана Тишеяр PhD, Университет Алламе Табатабаи, Тегеран, Иран (международ. отношения)
Невская И.А. PhD, Гете Университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (тюркология)
Нурбаев Ж.Е. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Оспанова А.Н. PhD, доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Пунит Гаур PhD, проф., университет Нью-Дели, Нью-Дели, Индия (регионоведение)
Пауло Ботта PhD, проф., национальный университет Ла-Платы, Ла-Плата, Аргентина (полит.науки)
Рыстина И.С. PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Сейит Али Авджу PhD, университет Йылдырыма Безыта, Турция (регионоведение)
Сомжурек Б.Ж. к.ист.н., доцент, Astana International University, Нур-Султан, Казахстан (международ. отношения)
Таштемханова Р.М. д.ист.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Шаймердинова Н.Г. д.ф.н., проф. (Казахстан), ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 307

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А.С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия: ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан

Регистрационное свидетельство № 17125-Ж от 25.05.18 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 25 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-432)

МАЗМҰНЫ

<i>Алашбаева Ж.Н.</i> Түркі тілдеріндегі жылқыға қатысты паремиялардың этномәдени ерекшеліктері	11
<i>Алкеев А.К., Алкеева Д.С.</i> Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету және мемлекетаралық қайшылықтарды еңсеру саласындағы ОАА елдерінің арасындағы ынтымақтастықтың нормативтік-құқықтық базасының ерекшеліктері	17
<i>Ахметова Ж.Н.</i> Түркілердің дүниетанымындағы қасиетті сәукеле	33
<i>Байшолақова Д.К.</i> Орталық Азиядағы аймақтық қауіпсіздік: проблемалар мен қауіптер	39
<i>Ералина Ж.Е.</i> «Бір белдеу - бір жол» коммуникациялық ерекшелігі: контент талдау	45
<i>Жиембаева Г.Т.</i> Түркі қаһармандық эпостарындағы ат қою мотиві	54
<i>Жолдыбалына А.С., Нұрғалиева М.М., Назарбетова Ә.Қ.</i> Қытайдың аналитикалық орталықтары: негізгі даму үрдістері	61
<i>Жұбатова Б.Н., Аубакирова Қ.Қ.</i> Түркі-араб тілдік байланыстары: ортағасырлық лексикографиялық дереккөздердегі түркізмдер	72
<i>Ибрагимова Г.Е., Шаймуратова А-Г.К.</i> Жаһандану кеңістігіндегі трансұлттық корпорациялардың экономикалық барлауы	80
<i>Матвеева Е.В.</i> Ресейдегі азаматтық қоғамды институттандырудың кейбір аспектілері (аймақтық зерттеулер негізінде)	88
<i>Малек М., Азмұханова А.М.</i> «Жаңа Жібек жолы» қытайлық жобасы: Қазақстан, ЕО және Аустрия үшін мүмкіндіктері мен артықшылықтары	96
<i>Рыскулов Т.М., Канатбекқызы А.</i> Ресей және Орталық Азия: өзара тиімді қарым-қатынастарының жаңа форматтары	106
<i>Сан Хун Ан, Калиева Қ.С.</i> Корей қоғамы және ащы тағам: корейліктердің татымды дәмге сүйіспеншілігі	112
<i>Тюлебекова Д.Б., Исабеков Н.С., Раззаренов А.А.</i> Цифрландыру ЕАЭО-дағы интеграциялық үдерістерді тереңдету құралы	117
<i>Шикер Т.П., Бирюков С.В.</i> Терроризм, экстремизм және сепаратизм факторларының Қытай Халық Республикасының ұлттық саясатына әсері	125

CONTENTS

<i>Alashbayeva J.N.</i> Ethnocultural features of paremias in the Turkic languages associated with the concept of “horse”	11
<i>Alkeev A.K., Alkeeva D.S.</i> Features of the regulatory framework for cooperation among the Central Asian countries in ensuring water security and overcoming interstate contradictions	17
<i>Akhmetova Zh.N.</i> Sacred saukele in the world view of Turks	33
<i>Baishulakova D.K.</i> Regional Security in Central Asia: Challenges and Threats	39
<i>Eralina Zh. E.</i> Communicative features of the project “One belt - one way”: content analysis	45
<i>Zhiyembayeva G.T.</i> The motif of naming in Turkish heroic epics	54
<i>Zholdybalina A.S., Nurgaliyeva M.M., Nazarbetova A.K.</i> China think tanks: key development trends	61
<i>Jubatova B.N., Aubakirova K.K.</i> Turkic-arabic language contacts: turkisms in the medieval lexicographical sources	72
<i>Ibragimova G.E., Shaimuratova A-G.K.</i> Competitive Intelligence of transnational corporations in a globalizing space	80
<i>Matveeva E.V.</i> Some aspects of civil society institutionalization in Russia (a case of regional study)	88
<i>Malek M., Azmukhanova A.M.</i> Chances and Challenges for Kazakhstan, the EU and Austria in Chinese project «New Silk Road»	96
<i>Ryskulov T.M., Kanatbekkyzy A.</i> Russia and Central Asia: new formats mutually beneficial relation	106
<i>Sang Hoon An, Kaliyeva K.S.</i> Korean society and spicy food: koreans’ love for the spicy taste	112
<i>Tyulebekova D.B., Issabekov N.S., Razzarenov A.A.</i> Digitalization as a tool to deepen integration processes within the EEU	117
<i>Shiker T.P., Biryukov S.V.</i> The influence of the factors of terrorism, extremism and separatism on the national policy of the People’s Republic of China	125

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Алашбаева Ж.Н.</i> Этнокультурные особенности паремий в тюркских языках, связанных с понятием «лошадь»	11
<i>Алькеев А.К., Алькеева Д.С.</i> Особенности нормативно-правовой базы сотрудничества стран ЦАР в сфере обеспечения водной безопасности и преодоления межгосударственных противоречий	17
<i>Ахметова Ж.Н.</i> Сакральный сэукеле в мировоззрении тюрков	33
<i>Байшулакова Д.К.</i> Региональная безопасность в Центральной Азии: вызовы и угрозы	39
<i>Ералина Ж.Е.</i> Коммуникативные особенности проекта «Один пояс - один путь»: контент-анализ	45
<i>Жиембаева Г.Т.</i> Мотив инициации в тюркских героических эпосах	54
<i>Жолдыбалина А.С., Нурғалиева М.М., Назарбетова А.К.</i> Аналитические центры Китая: основные тенденции развития	61
<i>Джубатова Б.Н., Аубакирова К.К.</i> Тюркско-арабские языковые контакты: тюркизмы в средневековых лексикографических источниках	72
<i>Ибрагимова Г.Е., Шаймуратова А-Г.К.</i> Экономическая разведка (Competitive Intelligence) транснациональных корпораций в глобализирующемся пространстве	80
<i>Матвеева Е.В.</i> Некоторые аспекты институционализации гражданского общества в России (на материалах регионального исследования)	88
<i>Малек М., Азмуханова А.М.</i> Шансы и вызовы для Казахстана, ЕС и Австрии в китайском проекте «Новый Шелковый путь»	96
<i>Рыскулов Т.М., Канатбекқызы А.</i> Россия и Центральная Азия: новые форматы взаимовыгодных отношений	106
<i>Сан Хун Ан, Калиева К.С.</i> Корейское общество и острая еда: любовь корейцев к пряному вкусу	112
<i>Тюлебекова Д.Б., Исабеков Н.С., Раззаренов А.А.</i> Цифровизация как инструмент углубления интеграционных процессов в ЕАЭС	117
<i>Шикер Т.П., Бирюков С.В.</i> Влияние факторов терроризма, экстремизма и сепаратизма на национальную политику Китайской Народной Республики	125

КОЛОНКА РЕДАКТОРА

Год 2019-й канул в историю. Год 2020-й будет ознаменован реализацией нового мегапроекта регионального сотрудничества между Центрально-азиатскими странами и Европейским союзом. Мы все становимся свидетелями того, как евразийская интеграция поднимается на более высокий уровень. В условиях глобального кризиса и санкционных войн к актуальным интеграционным вопросам относится новый стратегический проект «Европейский союз и Центральная Азия: новые возможности для более крепкого партнерства».

В чем состоят преимущества этого мегапроекта для Центральной Азии? Полагаем, что потенциальные возможности данной программы в новом году будут объективно способствовать качеству модернизации и диверсификации экономик, региональной безопасности, качественным параметрам социально-культурного развития и обновлению диалога между Центральной Азией, Европейским союзом и ЕАЭС.

Отметим, что Центральная Азия в современных условиях глобализации приобретает ключевую роль. Этому способствуют богатые природные и человеческие ресурсы, роль диалогового моста между Востоком и Западом с направлением многовекторной политики.

Что представляет из себя новый подход ЕС к сотрудничеству с Центральной Азией и почему это актуально сегодня?

Отношения между Европейским союзом и республиками Центральной Азии были налажены в первые годы независимости пяти «станов». Первый документ о сотрудничестве ЕС и Центральной Азии с постановкой антитеррористических задач, «Стратегии безопасности Европейского союза», был принят в 2003 г. В 2007 г. принят документ «ЕС и Центральная Азия: стратегия нового партнерства», концепция которой выражала интерес Европейского союза к Центральной Азии по вопросам энергетической безопасности.

В период с 2007 по 2010 год Евросоюз планировал открытый доступ к Каспийскому морю и Центральной Азии для импорта газа в Европу (например, по трубопроводу Nabucco). Ожидалось, что Азербайджан, Иран и Туркменистан будут поставлять газ в Европу за счёт сокращения поставок в Россию. Однако этот интерес к энергетическим проектам по Каспию затем снизился, несмотря на то, что Китай начал строительство трубопроводов для импорта газа из Туркменистана.

Стратегия Евросоюза для Центральной Азии в 2011-2013 гг. была связана с политикой Европы в Афганистане. С 2014 года ЕС стал рассматривать свою политику в Центральной Азии сквозь призму напряженности между Россией и Европой.

Почему Центральная Азия важна для Европы? Каковы интересы центрально-азиатских стран в Европе?

Центральная Азия находится между двумя крупными державами: Россией и Китаем. Её «центральное» расположение и история сделали регион известным объектом геополитического стратегического планирования. Хотя инвестиции из Китая и сотрудничество в области безопасности с Россией приветствуются в Центральной Азии, здесь есть большой спрос на альтернативу. Это делает Евросоюз желанным партнером по нескольким причинам:

Во-первых, Евросоюз рассматривается как довольно нейтральный игрок, не имеющий существенного геополитического интереса к Центральной Азии.

Во-вторых, для стран Центральной Азии очевидно, что ЕС планирует оставаться в регионе в долгосрочной перспективе со скромным, но стабильным уровнем инвестиций.

В-третьих, страны Центральной Азии являются молодыми независимыми государствами с особыми идентичностями. Они хотят признания и интеграции в мировое сообщество. На неофициальном уровне Евросоюз может взаимодействовать через соглашения с государствами Центральной Азии.

С интересом Европы приходит и ценностный элемент: ЕС ожидает от Центральной Азии соответствия международным требованиям в области прав человека, эффективного управления и верховенства закона. Отметим, что в современных условиях глобализации ЕС остаётся одним из немногих участников, активно содействующих реализации данных требований.

Стратегия ЕС 2019 года «Европейский союз и Центральная Азия: новые возможности для более крепкого партнерства» состоит из 17 страниц, основывается на двух направлениях:

Первое - это партнерство по обеспечению устойчивого развития и проведение реформ.

Второе – процветание региона посредством экономической модернизации и инвестиции, решение задач в сферах безопасности, энергетики, транспорта и цифровых инновационных технологий, интеграционных процессов в центрально-азиатском регионе.

Анализ данного документа показывает, что ЕС не столько готов активизировать свою деятельность в регионе, сколько делает ставку на общие глобальные и геополитические изменения, которыми нам необходимо воспользоваться для укрепления стратегического партнерства.

Таким образом, новая стратегия Евросоюза в отношении Центральной Азии – это не столько новые идеи, а стратегические и приоритетные задачи ЕС в интересах развития региона как устойчивого, модернизирующегося, экономического и политического субъекта.

Стратегия «Европейский союз и Центральная Азия: новые возможности для более крепкого партнерства» сфокусирована на трех приоритетах, которые взаимосвязаны и дополняют друг друга.

Первый приоритет. Евросоюз намерен наладить «партнерство во имя устойчивости» государств нашего региона. «ЕС будет сотрудничать со странами Центральной Азии в прогнозировании и решении проблем, затрагивающих их социально-экономические цели и безопасность, а также в расширении их возможностей проведения реформ и модернизации», - подчеркивается в предлагаемой стратегии. Особое внимание в этом контексте уделено предотвращению причин насильственного экстремизма и радикализации, борьбе с финансированием терроризма и решению проблемы возвращения боевиков-террористов.

Евросоюз предлагает расширить партнерство в сферах противодействия наркоторговле, кибербезопасности и защиты от гибридных угроз, включая возможность совместной работы в рамках программ по исследованию таких рисков. Кроме того, Брюссель сосредоточится на продвижении демократии, защите прав человека и верховенства закона, достижении целей Парижского климатического соглашения и решении экологических проблем, а также сотрудничестве по вопросам миграции.

В этом контексте важно отметить, что ЕС планирует продолжить поощрение взаимоприемлемых решений по вопросам использования водных ресурсов Центральной Азии. Это будет способствовать присоединению оставшихся стран региона к Конвенции ООН по трансграничным водам, сотрудничеству вокруг Аральского моря и реализации Конвенции о правовом статусе Каспийского моря.

Вторым приоритетом для ЕС является «сотрудничество ради процветания», что подразумевает содействие повышению конкурентоспособности бизнеса, создание здоровой и открытой инвестиционной среды, раскрытие научного потенциала, поддержку вступления оставшихся стран региона во Всемирную торговую организацию.

«ЕС будет содействовать бизнес-диалогу и сотрудничеству с Центральной Азией, в том числе между стартапами и бизнес-инкубаторами. Это поможет создать двусторонние и региональные площадки взаимодействия предпринимательского сообщества, такие как Европейские торговые палаты в странах Центральной Азии», - говорится в документе.

ЕС намерен содействовать странам Центрально-азиатского региона в разработке правил регистрации наименования места происхождения товаров и их охраны, что может

предоставить производителю «регионального бренда» дополнительные конкурентные преимущества.

В новой стратегии ЕС значительное внимание уделено развитию инфраструктуры, которая призвана наладить сообщение между Европой и Центральной Азией. Сотрудничество в этой сфере предполагается сосредоточить главным образом на транспортной, энергетической и цифровой связи.

«Развитие евроазиатских соединений может принести значительные выгоды Центральной Азии за счет улучшения инфраструктуры, диверсификации экономики и интеграции в региональные и глобальные производственные цепочки. ЕС крайне заинтересован в развитии действующих торговых коридоров между Европой и Азией», - отмечают авторы стратегии. Также в будущем следует ожидать увеличение числа участников научно-исследовательских программ ЕС, таких как «Горизонт», «Эразмус+», «Мария Склодовская-Кюри».

Третьим приоритетом значится «интенсивная совместная работа» с целью укрепления политического диалога и расширения участия гражданского общества в принятии решений. В надежде донести до общественности региона преимущества партнерства с Брюсселем Евросоюз намерен усилить публичную дипломатию, иными словами, европейцы усилят информационные кампании в государствах Центральной Азии. Такую работу ЕС намерен проводить через социальные сети и другие «новые коммуникационные технологии». Целевой аудиторией будут: молодежь, лица, формирующие общественное мнение, популярные блогеры, известные гражданские активисты и ученые.

Целесообразно дополнить вышеизложенную информацию следующими сведениями. Объединенная Европа является крупнейшим торговым партнером нашей страны. При этом Казахстан экспортирует товаров в страны Европейского Союза почти в 5 раз больше, чем импортирует оттуда. К примеру, ЕС остается крупнейшим торговым и инвестиционным партнером РК, за девять месяцев текущего года товарооборот составил 23,8 млрд долларов. В первой половине 2019 года объем прямых иностранных инвестиций, привлеченных из ЕС в РК, достиг 5,4 млрд. долларов.

В первую пятерку крупнейших европейских стран-импортеров казахстанской продукции входят: Италия, Нидерланды, Франция, Испания и Румыния. Поэтому сотрудничество с Европейским Союзом является одним из приоритетных направлений Казахстана в контексте глобализации рынков и интеграционных процессов.

*С уважением, главный редактор,
доктор политических наук,
профессор ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нуртазина Р.А.*

XFTAP 17.71.91

Г.Т. Жиёмбаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: zgulbahram@mail.ru)

Түркі қаһармандық эпостарындағы ат қою мотиві

Аңдатпа. Түркі халықтарының көптеген ғасырлар бойы дамып, қалыптасқан бай фольклорлық мұрасында қаһармандық эпостардың алатын орны ерекше. Халқымыздың тарихымен ғана емес, елдік, ерлік, азаттық рухымен де тамырлас болып келетін қаһармандық эпостарда батырдың дүниеге келуі, ат қою, алғашқы ерлік, тұлпар таңдау т.б. көптеген мотивтер кездеседі. Аталған мақалада солардың бірі - батырға ат қою мотиві қарастырылады.

Түркі халықтарының бала дүниеге келгеннен кейін жасалатын маңызды шараларынан бірі – ат қою рәсімі. Бұл рәсімнің түркі халықтарының қаһармандық эпостарында алатын орны ерекше. Орта Азия және Сібір түркі халықтарының эпостарында ата-анасы, елі зарыға күтіп дүниеге келген балаға кез-келген ат қойылмайды. Эпостарда баланың есімі көбіне ерлігімен, жетістіктерімен байланысты болып келеді.

Түйін сөздер: ат қою мотиві, түркі халықтары, қаһармандық эпостар, батыр, ерлік.

DOI: <https://doi.org/10.32523/26-16-6887/2019-129-4-54-60>

Есім – әлеуметтік тұлғаны ғана емес, мифологиялық күшті де білдіреді. Сол үшін де жаңа туған балаға кез келген бір есім берілмейді, берілген есімнің баланың келешегіне, мінез-құлқына, қоғам ішіндегі орнына және жеңістеріне ықпал ететін символдық ерекшелікке ие болуына үлкен ден қойылады. Ат қою рәсімін эпостардан, аңыздардан, этнографиялық-фольклорлық зерттеулерден көптеп кездестіруге болады.

Ерлік есім беру дәстүрі VII ғасырда тасқа қашап жазылған құнды мұрамыз Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінде де кездеседі. Құтылығ қағанның кенже ұлы Күлтегін батыр он жасында ер есімін алады. Күлтегінге есімді отбасының қорғаушысы, тылсым күштің иесі Ұмай береді. Тылсым күш иелерінің көмегімен жаңа есім беру түсінігі Темучин туралы аңыздарда көрініс тапқан. Темучинге «Шыңғыс» есімін Көк Тәңір берген [1, 59 б.].

Түркілерде бала есімін тек алғашқы ерлігін көрсеткеннен кейін ғана ала алатын болған. Егер ерлік көрсетпесе есімсіз қалып, алғашқы есімін алып жүретін болған. «Қаһарманға ат қою ежелгі салт бойынша үлкен оқиғамен байланысты. Көне эпостарда кейіпкер өсе келе алғашқы ерлік жасағаннан кейін ғана оған рудың ақсақалдары, я болмаса желеп-жебеуші пірлері ат қойған» [2, 88 б.]. Батырға есім жаужүректілігі, қайсар, қайраттылығы, батылдығына қарай қойылған.

Батырлық жырлардың көне үлгісі болып саналатын «Оғызнама» эпосында Оғыз ханның өз есімін өзі қойғандығы белгілі. «Ол уақытта балаға бір жасқа толмай есім қойылмайтын. Қара хан баласы бір жасқа келгеннен кейін елді шақырып үлкен той жасайды. Хан той күні баласын алаңның ортасына әкеліп, бектерге «ұлым бір жасқа келді, оған қандай ат қоясыздар?», дейді. Бектер жауап берместен бұрын бала «менің атым Оғыз» дейді. Тойға келген үлкенді-кішілі халық баланың сөйлегеніне таң қалып «бала өзінің атын өзі қойды, бұдан артық ат болмайды, Оғыз болсын» [3, 38 б.] дейді. Бұл туралы Ә. Марғұлан «Оғыз бен қыпшақтарда, тағы басқа түркі тайпаларында ұлан белгілі сыннан өткенше, бірінші ерлік атын өзі көрсетпейінше – оған ат қойылмаған. Ол 12-14 жасқа дейін шартты атпен жүрген (Боқмұрын, Итпай т.б.). Оғыздың туа сала «өз атын өзі шақырды» деуі – осы бала туу арқылы ол өзінің ерлік атын бірден-ақ шығарды дегенді мегзеу» [4, 57 б.] деген тұжырым жасайды.

«Қорқыт ата» жырында ер балаларға ат қою әдетінен сөз қозғаған бөлімдер бар.

Түркілерде жас жігіт өзінің өнерін, қаһармандығын көрсетпей, есім ала алмайды. «Ол заманда ұл балаға бас кеспесе, қан төкпесе ат қойылмайтын еді» дейді [5, 26 б.]. Жігіт үшін есімсіз қалу төмендету, кемсіту болып саналған. Эпоста батырлар ат алу үшін бастарынан бір оқиға өтсе, кейде олар аңғармай да қалатын кездейсоқ жағдайларда ерлігіне байланысты ат қойылған. Мысалы, «Қорқыт ата» жырында Бұқаш хан аяқ астынан пайда болған қиындықты батылдығымен жеңіп ат алған болса, Ораз жігіттігін көрсету үшін әкесінен аң рәсімін өткізуді сұрайды. Дирсе ханның ұлы достарымен асық ойнап жүргенде сүзеген бір бұқа босап кетеді, басқалары тым-тырақай қашып кетсе де, Дирсе ханның ұлы қашпай жалғыз қалып, бұқамен төбелесіп, оны өлтіреді. Содан кейін оған осы ерлігіне байланысты Бұқаш деген есім беріледі [5, 27 б.]. Бұқаш деген есімнің қойылуы бір жағынан тотеммен байланысты да білдіреді. Қазақ эпосындағы Қобыланды батырдың есімі де анасының қабылан етіне жерік болуынан туындаса керек. «Қорқыт ата» жырында есімді Қорқыт ата қойса, «Оғыз қаған» эпосында Оғыз қаған қояды.

«Алпамыс батыр» жырының өзбек нұсқасында батырдың дүниеге келуіне себепші болған Шаһимардан пір батыр туар тумас келіп атын қойып, батырдың оң жақ иығына нысана қалдырады. Аталған эпизод ғажайып дүниеге келген батырға тойда әулиелердің ат беруі мотивіне мысал бола алады. Қаһармандық эпостарда ат қою көбіне ерлік жасағаннан кейін емес, дүниеге келгенінен кейін қойылып жатады. Алайда «Алпамыш батыр» эпосында пірлер Хакімбек атаған батыр жеті жасына келгенде атасынан қалған жан баласы көтеріп көрмеген он төрт батпан ауырлығындағы қола садақты көтеріп, оғын асқар тауға қарай атып, таудың төбесін ұшырады. Бұл садақты қолдану жер бетінде тек тоқсан батырға ғана нәсіп болған екен. Халық Хакімбекке осы ерлігіне байланысты «алып» дәрежесін береді. Аты да Алпамыш атанады. Батырдың атының Алпамыш болып өзгеруі жігіттік, ерлік көрсетіп ат алу мотивіне мысал бола алады. Батырдың жігіттік көрсетіп ат алуы оның сапарға шығуға дайын екендігін көрсетеді.

«Қобыланды батыр» жырының А. Байтабынұлы нұсқасында зарықтырып Ақмаңдай дүниеге бір ұл мен бір қыз әкелгеннен үш күннен кейін Қыдырбай той қылады. «Сәлдесі қара қазандай» молдалар баланың атын таба алмай отырғанда, Қыдырбайдың тоқсанға келген қойшысы түс көріп, тойға келеді. Қойшы: «Қобдада туған Қобыланды деген ер болсын» [6, 24 б.] деп батырдың атын қояды.

«Қобыланды батыр» жырының Е. Тілеумағамбетұлы нұсқасында балаға ат қоюға аузы иманды молдалар, аузы ұранды қожалар, ақсүйекті төрелер жиылып, «Қара қыпшақ Қобылан болсын» [6, 137 б.] деп атын қояды.

«Манас» эпосында Манасқа да ерекше жағдайда ат қойылады. Манасқа төрт пайғамбар ат қойып, артынан қонақтарға сый-сияпат жасалынып, той өткізіледі. Бұл жерде де балаға есім берген кісінің дәрежесінің жоғары, жасының да үлкендігіне мән беруге болады. Жалпы жасы үлкендердің ат қоюы исламға дейінгі эпостарда да кездеседі.

«Көрұғлы» жырында да батырға ат қойылуында мифологиялық көріністер орын алған. Қазақ нұсқаларында «Көрұғлы» есімі батырдың көрде туылуына байланысты қойылса, түрік нұсқаларында билеушілердің батырдың әкесін соқыр қылуына байланысты «Көрұғлы» лақап есімінің берілгендігі жырланады [7, 10 б.]. Мысалы, Р. Мәзқожаев нұсқасында шілтендер «Кеңесіп, ақылдасып бірлікпенен, баланың атын қойды Көрұғлы деп» жырланса, Ә. Жүргенбаев нұсқасында «Ғайып ерен мен қырық шілтендер жиналып, көрден туған Көрұғлы» деп қояды. Аталған мотив жайлы оңтүстік әзербайжан эпосында «әкесінің көзі соқыр болғандықтан, Көрұғлы атанды» делінеді. Қазақ нұсқаларында «Көрұғлы» есімін батырға Ғайып ерен қырық шілтен, Ғаусыл ағзам сияқты қиял-ғажайып жан иелері қояды.

Түркі халықтарының дәстүрінде есім адамның рухы саналатындықтан, батырға шамандар ат қоятын болған. Уақыт өте шамандардың орнын Ғайып ерен қырық шілтен, Қыдыр ата, Баба түкті шашты Әзиз сияқты пірлер басты. Алайда қазіргі таңда да шамандық

наным-сенімге ие түркі халықтарында батырға атты әлі де шамандар қояды.

Алтай эпостарында батырлардың балалық шақтарына көп тоқталынбайды. Сол себептен де ат қою рәсімін де көп кездестіре бермейміз. Алтай эпостарындағы батырлар туысынан жартылай Тәңір тектес болып келеді. Ат қою рәсімі белгілі бір жасқа келген, қаһармандығын көрсеткен батырларға тән болып келеді. Негізінен Алтай эпостарының ішінен «Маадай Қара», «Ақ Би», «Малчы Мерген» сияқты эпостардан ат қою мотивтерін кездестіреміз.

«Алтын Тайчы» шор эпосында жетпіс жасқа келген Ақ хан аңға шыққанда ұлды болады. Дүниеге келгенінен бір ай өткеннен кейін бала әкесінен өзіне ат қоюын сұрайды. Ақ хан халқын, бектерін шақырып үлкен той жасап, ұлына ат қоюларын сұрайды. Жиылған халық оған әдемі ат таба алмай әуреленеді. Халық тарқағаннан кейін бір ақсақал келіп, былай дейді: «Ақ ханның ұлына, Бурыл атты Алтын Тайчы десін! Бурыл ат шапқан қырда сулар азаймасын. Алтын Тайчы жүрген жерлерде, ел күн кемімесін. Күштілер сені кемсітпесін. Алыптар сені жеңбесін! Таңертең Тәңір Бурыл атты жіберсін. Киімдерімен қаруын Тәңір жіберсін» [8, 93-94 б.]. Ақсақал осы сөздерді айтқаннан кейін көзден ғайып болады.

Шорлардың «Ақ Қаған» эпосында баласыздық зарын тартқан Ақ Қағанға әйелі Алтын Арығ қайғысын жеңілдету үшін аңға шығуға кеңес береді. Ақ Қаған аңнан оралған кезде бір қыз бен бір ер балалы болады [8, 156 б.]. Біраз уақыт өткеннен кейін қыз бауырына «Әй, бауырым! Атаңның жасына дейін жүріп есіміңді қойғызбай қартаясың ба? Бүгін далаға шығып есіміңді қойдыр» [8, 156 б.], - дейді. «Мұны естіген анасы қырық бөлменің түбіне кіріп, ақымақ адам іше алмайтын ала сұр кесеге айран-қымыз толтырып балаға әкеліп береді» [8, 156 б.]. Бала ала кесені алып далаға шығады және көкті жарардай жаңғыртып: «Атымды қоятын адам алдыма келсін! Атымды қоя алмайтын адам жаныма жақындармасын» [8, 156 б.], - деп айқайлайды. Үш күн өткеннен кейін ақ теңіздің жағасынан ала қамысқа сүйенген қарт шығады. Қарт баланың жанына келіп: «Әй, Ақ Қағанның баласы, мына жиналған халықтан сенің атыңды қоятын адам шықпады ма? Мен есіміңді қойсам есімің алысқа бара ма!» [8, 156 б.], - дейді. Бала «Қарт, атымды қойып жібер. Ұлы адамның қойған аты нағыз ат деп естідім» [8, 156], - дейді. Баланың берген сусынын қарт бір демде бітіріп, сақалы ербиіп, мұрны ісігенше еліреді. Қарт «Есім болса есім болсын, есім болмаса жел алсын! Алдымен туған апаның есімін қояйын. Атасы Ақ Қаған, анасы Алтын Арығ аты Алтын Тана болсын! Астыңа мінген атың аттың жақсысы ақ қызыл ат болсын! Ақ қызыл аттың үстіне мінген төмендегі жердей күшті, жоғарыдағы көктей күшті Алтын Тана болсын!» [8, 156 б.], - деп алдымен қыздың атын қояды. Осыдан кейін қарт «Атасы Ақ Қаған, анасы Алтын Арығ, мінген аты ақ сұр ат болсын! Үстіне мінген жігіт Алтын Тайчы болсын. Ақ сұр аттың аспайтын асуы қалмасын, сен, Алтын Тайчының аспайтын асуы қалмасын» [8, 157 б.], -деп балаға ат қояды. Есімін қойғаннан кейін қарт адам есімін қойған батырға дұға қылып, бірден ғайып болады. Қарт адам батырға тек есім қана қоймайды, аты мен қару-жарағын да береді.

Алтайдың «Маадай Қара» қаһармандық эпосында да Көгүдей Мергенге ат бірден қойылмайды. Анасы Алтын Тарға Маадай Қараға «Оған әлі ат қоймадым, Атасының келуін күттім» [9, 371 б.], -дейді. Маадай Қара дұшпаннан қорғау үшін ұлын орманға тастап кеткеннен кейін баланың жанына Алтай иесі қарт кейуана келеді. Көгүдей Мергенге кейуана «Сен Маадай Қараның ұлысың /Өш алу сенің міндетің. / Мінетінің бағалы ат, / Мақтадан сұр желек. / Ер жігітсің сен / Атың Көгүдей Мерген. / Мінетін боз атың су рухынан жаралған, / Өзің Көгүдей Мерген / Тау рухынан жаралғансың» [64, 96 б.], -деп атын қояды. «Алтай иесі» кейуана баланы қараумен, оған есім мен мінетін ат берумен шектелмейді оның өсуіне, батыр болуына көмектеседі.

Алтайлардың «Малчи Мерген» эпосында алты құлақты аттың кедей шопан Малчыға «Малчи Мерген» есімін, өзіне де «қанатты қара ат» деген есімді қойғандығын көреміз [10, 237 б.]. Яғни «Малчи Мергенде» батырға да, өзіне де атты батырдың тұлпары қойғандығын

көруге болады.

«Ақ Би» эпосында Үш Курбустаннан сұрап алған баласы ер жеткен кезінде ата-анасы той жасайды. Әлі аты қойылмаған бала халыққа қарап өзіне сай ат қойған адамға құрмет көрсететінін, жаман ат қойғандардың бастарын шабатындығын айтады. Мұны естіген елдің балаға ат қоюға батылдары жете қоймайды. Балаға ат қойылмаған соң елде қиындықтар басталады. Бір уақыттар қартамыс бір әйел балаға ат қою үшін алдымен ақ қайың ағашына ақ шүберек байлайды. Толған ай болған күні балаға Алтын-Коо деген ат қояды, сонымен қатар мінетін атын да анықтап береді [10, 225 б.]. Алтын Коо қағанның баласы, оны Тәңір Үш Курбустан арқылы отбасына жіберген. Сол себептен де Алтын Коо есімін алған жігітке керемет сенімділік пен елді басқару ерекшелігі дариды. Сонымен қатар, балаға ат қойылмай тұрған кезде елде тынышсыздықтың жайылуы – мән берерлік жайт. Бұдан ат қою рәсімінің текті бір отбасы үшін қаншалықты маңызды екендігін көруге болады.

Тува эпосында Алдай-Буучу қартайған шағында туған баласына есім қою үшін той жасайды. Тойға жиылғандардан ешқайсысы да балаға ат қоя алмайды. Ең соңында 999 жастағы бір әйел келіп Алдай-Буучуның ұлына Хан-Шилги атты Хан-Буудай деген ат қояды [11, 222 б.].

Ежелгі сахаларда да балаға кішкентай кезінде қойылған есім нағыз есім ретінде саналмайтын болған. Нағыз есім садақ атып, жігіттік көрсеткеннен кейін ғана қойылатын болған. Қойылған есім жігіттің мінген атынын түсіне байланысты да берілген. «Қорқыт ата» жырындағы кей кейіпкерлердің есімдері мінген аттарының атымен бірге айтылады. Мысалы, «Қоңыр атты Қазан», «Боз айғырлы Бәйрек». Батырлардың аттарының есімдерімен бірге аталуы Алтай-Енисей эпостарында көптеп кездеседі.

Сонымен қатар, түркі эпостарында кейіпкерлерге есім қойған кезде мінетін атының да таңдалынуы, оған да ат қойылғандығын көреміз. Алдағы уақытта қандай батыр болатындығы берілген атына да байланысты болып келеді.

Тува эпостарында да балаға есімді көбіне ақсақалдар қояды. Сонымен қатар, тұлпардың да ат қойғандығын көреміз. Мысалы, «Ары-Хаан» эпосында ағаш қуысында туған бала мен оның атына көктен түскен Ақ Сарық атты кәрі ат үгіт-насихатын айтып ат қояды [12, 236 б.].

Шорлардың «Алтын Сырық» эпосында перзентсіз Алтын Қағанға үш жаратушының бала беруі, «Каратты Перген» эпосында тоғыз жаратушының ортаңғы әлемге түсіп Каратты Пергенге ат қойғандығы баяндалады [8, 240 б.]. «Алтын Сырық» эпосында Алтын Қағанға баланы да, баланың есімін де Тәңір береді.

Эпостарда батыр батырлығын дәлелдегеннен кейін ғана есім алады. Батырға қойылатын есім киелі болып келетіндіктен қасиетті, киелі пірлер тарапынан қойылады. Батырдың аты аса маңызды саналады. Ол атына заты сай болуы керек. Көптеген эпостарда батыр аты қойылысымен, алыс жолға аттанғандығын көреміз. Түркі эпостарында батырлық көрсеткеннен кейін немесе туғаннан кейін батырларға негізінен пірлер арқылы аты қойылады. Жаратушымен байланысы бар бұл тұлғалардың қойған аттары қасиетті деген пікір қалыптасқан. Ат адамның тағдырына да байланысты. Көне түркі сенімі бойынша ат адамның рухымен үндеседі.

Батыр өзінің ерлігімен батырлығын дәлелдеген соң немесе туғаннан кейін есім берілуі үшін көбіне ат қою рәсімі ұйымдастырылады. Рәсімге қатысқандардан жақсы ат берулерін сұрайды. Алайда ат негізінен кездейсоқ сол жерге келген қасиетті біреулер тарапынан қойылады. «Манас» эпосында Қарахан Манастың ұлы Семетейге ат қою үшін той жасайды және сол жердегілерден жақсы ат қоюларын сұрайды. Алайда жиналғандар ат қоюда қиналады. Сол кезде кездейсоқ пайда болған бір ақсақал Манастың ұлына Семетей деген ат қояды: «Елдің төрт тарапын жиып той жасады, / Қаныкейдің баласына атын қойсын деп / Сол жерге жиылған ақсақалды / Қара сақалға қарады, / Қара сақалды жігітке қарады,

/ Жігіт балаға қарады, / Бала жерді тесіп қарады, / Ат қоя алмады, / Олар үнсіз қалғанда, / Ақ боз атты, / Аса таяқ қолында, / Ақ сақалды бір кісі / Қара ханның алдына, / Жақындап келіп тұрды, / Ақсақал былай деді: Бұл баланың атын / Жиылған жұрты білмесе, / Мен атын қояйын! ...» [13, 623 б.].

Түркі қаһармандық эпостарында батырдың ең басты ерекшелігі – оның батылдығы, күштілігі. Эпостағы мотивтердің басым көпшілігінің осы ерекшеліктердің аясында ұйысып жатқандығын көруге болады. Эпостардан ақылды немесе қулығының арқасында ат алған батырды кездестірмейміз. Халық күткен, халық қалаған батырдың бойындағы ерекшелік ол әрине батырдың батылдығы мен керемет күші саналады.

Ат қою рәсімінің маңызы баланың әлеуметтік статусындағы өзгерістермен тікелей байланысты. Ат алған бала есейген болып саналады. Атсыз баланың рухы, мүмкіндігі, күші, маңызы жоқ саналады. Батыр атқа ие болу үшін аң аулауы, мергендігін көрсете білуі керек. Көне түркілердің дәстүрі бойынша баланың белгілі бір жасқа дейін атсыз немесе уақытша атпен жүргендігін, оған үлкен бір жетістікке жеткен кезде ғана есім берілгендігін көреміз. Эпостардан баланың көрсеткен ерлігі, жетістігі және берілген есімі арасындағы өзара байланысты байқауға болады.

Эпостарда батырлардың есімі түрлі жағдайларда қойылатынын байқадық. Атап айтар болсақ, батырдың аты кейде ашқан балға байланысты қойылады. Мысалы, қалмақ ханы қырғыздарда бір баланың дүниеге келетінін, оның өздеріне дұшпан болатынын, баланың есімінің Манас болатындығын алдын-ала бал ашып біледі. Кейде батыр болатын баланың есімі алақанында жазулы болып дүниеге келеді. Манас алақанында аты жазулы дүниеге келген. Өзіне ат қойылғаннан кейін алақанындағы есімі жоқ болып кетеді. Батырдың әкесі түс көріп аян алу арқылы көптен күткен, зарықтырған баласының дүниеге келетінін, әрі баланың есімін де біледі. Батырдың дүниеге келетіні жайында аян берген дәруіш, ақсақал, Қызыр сияқты демеуші күштер батырдың атын да қояды. Манас эпосының Жүсіп Мамай нұсқасында қалмақтардан құтқару үшін Манастың есімі Чон Жинди (Үлкен жынды) деп қойылады. Қазақ эпосындағы Қобыланды батырдың есімінің қойылуы да бір жағынан тотеммен байланысты білдіреді.

Орта Азия түркі халықтарының эпостарында қаһарманға есімді ғайып ерен қырық шілтен, ғаусыл ағзам т.б. сияқты қиял-ғажайып жан иелері қойса, Сібір түркі халықтарының эпостарында батырлардың әкесі мен анасы адамзат болғанымен қаһарман ерекше жағдайда, Тәңір қабатында өсетіндіктен есімдерінің де Тәңір тарапынан немесе ақсақал, кейуаның араласуымен қойылғандығы байқалады.

Түркі халықтарында баланы қорғау, әлеуметте жақсы адам болуы үшін жасалатын, туғаннан кейінгі маңызды шаралардың бірі ат қою рәсімін қаһармандық эпостардан көптеп кездестіре аламыз. Батырға есімнің қойылуы оның қоғамның тұлғасы болғандығын көрсетеді. Эпостардағы ат қою мотиві ежелгі салт бойынша үлкен оқиғалармен байланысты болып келеді. Батырлардың көбіне өсе келе, алғашқы ерліктерін жасағаннан кейін ғана атқа ие болғандығын, оларға есімді көбіне ру ақсақалдарының немесе ғайып ерен қырық шілтен сияқты көптеген желеп-жебеуші пірлердің, әулие-әмбиелердің ат қойғандықтарын көреміз. Көне сенім бойынша қойылған ат та батырдың ілгерідегі өміріне өз әсерін тигізетін болған.

Әдебиеттер тізімі

1. Әбілғазы. Түрік шежіресі. / Әбілғазы – Алматы: Ана тілі, 1992. – 208 б.
2. Түркі халықтарының фольклоры. Құраст. Ш. Ибраев, С. Бахадырова, Б. Рахымов. – Көкшетау, 2009. – 432 б.
3. Ergin M. Oğuz Kağan Destanı. – İstanbul: MEB yayınları, 1972. – 391 s.
4. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр-аңыздар. / Ә. Марғұлан – Алматы: Жазушы, 1985. – 368 б.
5. Қорқыт Ата кітабы / Құрастырған: Т. Қоңыратбаев, Б. Кәрібозұлы. – Астана: Фолиант, 2008. – 608 б.

6. Бабалар сөзі: жүзтомдық. Ред. С. Қосан. – Астана: Фолиант, 2006. - Т. 37. – 544 б.
7. Бабалар сөзі: Жүзтомдық / ред. Б. Әзібаева – Астана: Фолиант, 2008. – Т. 48. – 536 б.
8. Metin E. Şor Kahramanlık Destanları. – Ankara: Akçağ yayınları, 2006. – 488 s.
9. Salahaddin B. Maaday Kara Destanı. – Elazığ: Manas Yayıncılık, 2007. – 589 s.
10. Altay Destanları 1 / hzl. İ. Dilek. – Ankara: TDK yayınları, 2002. – 365 s.
11. Metin E., Aça M. Tıva kahramanlık destanları I. – Ankara: Akçağ yayınları, 2004. - 285 c.
12. Tuva Destanları. / hzl.: E. Arıkoğlu, B. Borbaanay. – Ankara: Öncü Basımevi, 2007. – 581 s.
13. Yıldız N. Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İlgili Tespit ve Tahliller. – Ankara: TDK Yayınları, 1995. – 956 s.

Г.Т. Жиембаева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Мотив инициации в тюркских героических эпосах

Аннотация. Особое место в богатом фольклорном наследии тюркских народов, сформировавшимся за многие века, занимают героические эпосы. В героических эпосах, которые отражают не только историю, но и дух государственности, героизма, свободы, встречаются такие мотивы, как рождение, инициация, первый подвиг батыра, выбор им коня и др. В данной статье рассматривается мотив инициации батыра.

Церемония инициации ребенка после его рождения является особо важной процедурой, и в тюркских героических эпосах она занимает особое место. В эпосах тюркских народов Центральной Азии и Сибири желанному, долгожданному родителями и народом ребенку не положено давать обычное имя. В эпосах имена таких детей связывают с подвигами и достижениями.

Ключевые слова: инициация, тюркские народы, героические эпосы, батыр, подвиг.

G.T. Zhiyembayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

The motif of naming in Turkish heroic epics

Abstract. A special place in the rich folk heritage of the Turkic peoples, formed over many centuries, is occupied by heroic epics. In the heroic epics, which reflect not only the history but also the spirit of nationhood, heroism, freedom, there are such motifs as birth, initiation, the first feat, the selection of the horse of the warrior, etc. this article considers the motive of the initiation of the warrior.

The ceremony of initiation of the child after his birth is a particularly important procedure and in the Turkic heroic epics it occupies a special place. In the epics of the Turkic peoples of Central Asia and Siberia, the desired, long-awaited by parents and people child is not supposed to give the usual name. In epics, the names of such children are associated with their exploits and achievements.

Keywords: initiation, Turkic peoples, heroic epics, batyr, feat.

References

1. Abilgazi. Turik shezhiresi [Turkic chronicle], (Ana tilt, Almaty, 1992, 208 p.). [in Kazakh]
2. Turki halıktarının folklorı [The folklore of the Turkic peoples], Compiled by Sh.İbrayev, S. Bahadurova, B. Rahymov (Kokshetau, 2009, 432 p.). [in Kazakh]
3. Ergin M. Oğuz Kağan Destanı [The Saga Of Oguz Khan], (İstanbul, 1972, 391 p.).
4. Margulan A. Ezhelgi zhir-anızdar [Ancient lullaby-the legend], (Zhazushy, Almaty, 1985, 368 p.). [in Kazakh]

5. Korkyt Ata kitabı [The Book Korkyt Ata]. Compiled by T. Konyratbaiev, B. Karibozuly (Foliant, Astana, 2008, 608 p.). [in Kazakh]
6. Babalar sozi: Zhuz tomdyk [The word of ancestors: one hundred volumes]. Editor S. Kosan, Volume 37 (Foliant, Astana, 2006, 544 p.). [in Kazakh]
7. Babalar sözi: Jüztomdık [The word of ancestors: one hundred volumes], Editor B. Azibayeva, Volume 48, (Foliant, Astana, 2008, 536 p.). [in Kazakh]
8. Metin E. Shor Kahramanlık Destanları [Epics Of Shor Heroism], (Akçağ yayınları, Ankara, 2006, 488 p.). [in Turkish]
9. Salahaddin B. Maaday Kara Destanı [Maaday Kara Epic], (Manas Yayıncılık, Elazığ, 2007, 589 p.). [in Turkish]
10. Altay Destanları 1 [Altai Epics 1]. hzl. İ. Dilek (Ankara, 2002, 335 p.). [in Turkish]
11. Metin E., Aça M. Tıva kahramanlık destanları I [Tuva Heroic Epic I] (Ankara, 2004, 285 p.). [in Turkish]
12. Tuva Destanları [Tuva Legends],/hzl.: E. Arıkoğlu, B. Borbaanay. (Ankara, 2007, 581 p.). [in Turkish]
13. Yıldız N. Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İlgili Tespit ve Tahliller [The Saga Of Manas (W. Radloff) and Kirghiz culture-related detections and assays], (Ankara, 1995, 956 p.). [in Turkish]

Автор туралы мәлімет:

Жиембаева Г.Т. – түркітану кафедрасының PhD докторы, аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтбаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Zhiyembayeva G.T. – PhD, senior lecturer of the Department of Turkology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.